

Сервецький Іван Васильович –

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-пошукової роботи та документування Національної академії внутрішніх справ;

Редька Віталій Вікторович –

ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано проблеми формування політичної свідомості громадян в умовах демократичного суспільства. Визначено роль політичної активності громадян у їх сприянні правоохоронним органам у протидії злочинності.

Ключові слова: політична психологія; політична активність; громадянин; політична культура.

Осуществлен анализ проблем формирования политического сознания граждан в условиях демократического общества. Определена роль политической активности граждан в их содействии правоохрнительным органам в борьбе с преступностью.

Ключевые слова: политическая психология; политическая активность; гражданин; политическая культура.

The problems that influence on forming of political consciousness of citizens are considered. Drawn conclusion that the increase of political activity of citizens influences in their assistance to law enforcement authorities in a fight against criminality.

Keywords: political psychology; political activity; citizens; political culture.

Метою здійснюваних структурних перетворень у процесі формування демократичного суспільства в Україні є поліпшення добробуту українського народу, однією з умов досягнення якого є підвищення суспільно-політичної активності громадян. Ця активність має ґрунтуватися на суспільно-демократичних цінностях, що потребує радикальних змін у свідомості громадянина. Правова держава може розвиватися лише одночасно з громадянським суспільством. Водночас лише закликів до зміни свідомості замало, необхідно змодельовати конкретні шляхи здійснення цих змін, причому як на рівні державної влади, так і різних сфер суспільних відносин.

Проблему формування громадянського суспільства в державі, що закріплено в Конституції України [1], досліджували такі політологи й політичні діячі: Ю. Левенець [2], М. Лепський, В. М. Литвин, М. Михальченко, М. Погребенський та ін.

Окресленій проблематиці з позицій політичної психології присвячено праці А. Ашкеназі, Г. Ледерера, Х.-Г. Мозера, П. Шмідта (Німеччина); А. Дорна, С. Московічі, А. Першерона (Франція); М. Біллінга, Х. Гаета, А. Семюеля (Велика Британія) та ін.

Мета цієї статті – проаналізувати проблеми формування політичної свідомості особистості та політичної культури громадян в умовах демократичного суспільства, що є основою їх сприяння правоохоронним органам у протидії злочинності.

У розвинутих демократичних країнах світу активна допомога громадян у розкритті та розслідуванні злочинів є свідченням високої довіри населення до правоохоронних органів, а також ознакою демократичного суспільства, у якому закон оберігає честь і гідність кожного його члена.

На нашу думку, на перешкоді активному сприянню правоохоронним органам з боку громадян є їх недовіра до правоохоронної системи, низький рівень політичної свідомості населення загалом.

З огляду на зазначене, одним з головних напрямів формування демократичного суспільства в Україні є підвищення рівня політичної активності (засіб захисту та відстоювання власних прав й інтересів) населення [3] та подолання політичної апатії (втрата інтересу до політичної діяльності) [4, с. 37], аномії (стан психіки людини, за якого вона відчуває, що політичне життя триває без її участі) [5, с. 177]. Ці негативні явища можуть бути наслідком впливу об'єктивних умов політичного життя, політичної системи, політичного режиму.

Формування політичної активності громадян сприятиме усвідомленню своєї ролі в захисті власних прав і законних інтересів. У демократичному суспільстві міліція – це головний орган, що захищає права й інтереси громадян, для чого має необхідний інструментарій (оперативно-розшукова діяльність). Водночас громадяни повинні докладати всіх зусиль для сприяння працівникам міліції в боротьбі зі злочинністю. Процес засвоєння індивідом політичних знань, норм і цінностей упродовж життя називають *політичною соціалізацією*. Політичну активність громадян необхідно формувати ще з дитинства – у процесі виховання вдома та навчання в закладах системи освіти. Політична соціалізація передбачає комплекс заходів, що готують людину до життя у сфері політики, визначають її політичну поведінку, впливають на вподобання та рішення. Високий рівень політичної соціалізації громадян є передумовою високого рівня розвитку суспільних відносин та їх стабільності [6].

Зазначену проблематику досліджує політична психологія, оскільки психологічні й біологічні чинники (мислення, темперамент, воля, пам'ять, стан фізичного і психологічного здоров'я, стать, вік тощо) також здійснюють вплив на політичну поведінку людини [5].

Політична психологія – наука, що вивчає психологічні компоненти та феномени (ціннісні орієнтації, певні судження, що пов'язані з політикою, погляди, настрої, почуття, воля, особливі риси характеру, потреби, мотиви, традиції тощо), які формуються під час соціально-політичних відносин і реалізуються в політичних діях індивідів, соціальних груп, класів, народів і націй [7]. Предмет політичної психології загалом – це політика як особливий вид людської діяльності, що має власну структуру, суб'єкт і рушійні сили [8]. Головне її завдання полягає в аналізі психологічних механізмів політики та розробленні практичних рекомендацій з оптимального здійснення політичної діяльності на всіх її рівнях [9]. Об'єкт політичної психології – політична участь, політичне лідерство, політичні цінності й настанови; мотиви, що впливають на політичну поведінку, індивідуальну, групову та масову свідомість [10]. Дослідник Д. Кнутсон уважає, що предметом політичної психології є психологічні компоненти політичної поведінки людини, соціальних груп і цілих народів, дослідження яких дає змогу застосувати психологічні знання для пояснення явищ політики [11].

На наш погляд, основний вектор дослідження цієї дисципліни має спрямовуватися на політичну сферу суспільства крізь призму впливу та взаємодії з нею психологічних компонентів.

До структури політичної психології входять: політичні потреби, інтереси, почуття, настрої, традиції.

Політична потреба – базовий елемент політичної психології, потреби, задоволення яких пов'язано зі здійсненням влади. Вони можуть лише певним чином стосуватися влади або безпосередньо виявлятися в прагненні до її здійснення.

Політичні інтереси – це усвідомлені політичні потреби. Залежно від відмінностей у політичних інтересах, одні й ті самі явища політичного життя можуть по-різному сприймати його учасники, що формує відповідні політичні почуття, настрої, емоції тощо.

На відміну від настрою, *політичні традиції* є більш стійкою складовою політичної культури (це установлені норми політичної поведінки, політичні цінності, ідеї, звичаї, що передають з покоління в покоління) [12, с. 482].

Кожній людині властиве індивідуальне ставлення до політики, її участь у політичних процесах залежить від особистісних характеристик, а також від конкретних матеріальних, соціально-культурних, політико-правових умов. Так, малоосвічена, з низьким рівнем політичної культури людина найчастіше є об'єктом політичного впливу, маніпулювання. У суспільствах зі стійкими демократичними засадами та нормами безпосередню участь у

політичних процесах бере значно більше людей, ніж у суспільствах з низьким рівнем демократії [13].

Політична участь – це втягнення (залучення) членів соціально-політичної спільноти в наявні всередині неї політичні відносини та структуру влади [14]. Політичну участь розглядають як участь громадян у певних справах держави, зокрема: узгодження власного життя, діяльності з органами влади, відповідно до основних конституційно-правових норм; участь у виборчих кампаніях, референдумах, формуванні представницьких органів різних рівнів – від місцевих до центральних; участь у демонстраціях, мітингах, пікетуваннях, інших масових політичних акціях; участь у діяльності політичних партій, громадських об'єднань, інших організованих формах політичного процесу; безпосередня політична діяльність у формах і на посадах, пов'язаних з виконанням функцій представника влади, депутатського корпусу тощо; політична діяльність, що є для людини основним заняттям, джерелом її існування (державні діячі, лідери політичних партій, об'єднань, теоретики-ідеологи та ін.).

Політична діяльність – складова соціальної діяльності, особливість якої полягає в спрямованості на реалізацію політичних інтересів суб'єктів політики та, передусім, на завоювання, утримання та реалізацію влади.

У політичній діяльності вирізняють кілька типів політичної поведінки людини:

конформізм, пов'язаний з орієнтацією на думку інших, погляди, підтримку будь-якої позиції. Ця поведінка є пристосуванням, політичною лояльністю, позицією “як усі, так і я” [14];

політична індивергентність – байдуже ставлення до політики, відчуженість від неї;

політичний активізм – притаманний тим, кого реальна ситуація не лише в політиці, а й у суспільстві загалом абсолютно не влаштовує. Люди цього типу політичної поведінки активно долучаються до політичного, суспільного життя, глибоко переконані, що саме завдяки їм суспільство зміниться на краще.

Залежно від характеру поведінки в політиці, учасників політичного процесу поділяють на лідерів, активістів, послідовників, лідерів громадської думки. Лідери, зазвичай, очолюють політичний рух завдяки підготовленості, авторитету, соціальному статусу тощо [15, с. 112]. Активісти є посередниками між лідерами й тими, хто йде за ними, підтримує їх. Вони впливають на рядових учасників політичних процесів, корегують стратегію й тактику політичного дійства, активно допомагають лідерам у їх діяльності [16, с. 99]. Послідовники мають різний ступінь політичної, соціальної активності, підтримують загалом ідеї лідерів, але з певних причин не досить чітко усвідомлюють навіть власні інтереси в політичній боротьбі, тому менш активні, ніж активісти [16]. Лідери громадської думки інтелектуальною діяльністю (насамперед, у засобах масової інформації) загострюють емоційне, психологічне напруження навколо актуальних політичних проблем [17, с. 25].

Рівень політичної активності особистості безпосередньо залежить від рівня її політичної свідомості.

Політична свідомість – система теоретичних і повсякденних знань, оцінок, настроїв і почуттів, за допомогою яких відбувається усвідомлення політичної сфери соціальними суб'єктами – індивідами, групами, класами, спільнотами [12, с. 481]. Політична свідомість формується тоді, коли особистість усвідомлює свою групову належність та ідентичність, неможливість реалізації інтересів без участі в певних відносинах з політичною владою, а також громадянський статус суб'єкта, наділеного правами, свободами, можливостями впливати на владу.

Політична свідомість формується шляхом: критичного осмислення соціально-політичної дійсності, узагальнення наявної інформації; усвідомлення мети партійного чи політичного руху, приєднання до оцінок і норм уже сформованого політичного руху; емоційної переконаності в справедливості певних політичних ідеалів.

Політична культура – сукупність стійких форм політичної свідомості й поведінки, а також характеру та способів функціонування політичних інститутів у межах певної політичної системи, які виявляються в діяльності суб'єктів політичного життя суспільства [12]. Політична культура є складовою політичної системи й відіграє надзвичайно важливу роль у її функціонуванні. Вона впливає на розвиток політичних інститутів, зумовлює політичну поведінку широких мас. Стійкість і життєздатність будь-якої політичної системи залежить від ступеня відповідності її цінностей цінностям політичної культури більшості громадян.

Отже, характерними рисами політичної культури є те, що вона є продуктом природно-історичного розвитку суспільства, результатом колективної політичної творчості; має тотальний характер, за якого політичні відносини суспільства формуються відповідно до рівня політичної культури; фіксує стійкі зв'язки та відносини між сторонами політичного процесу, закріплює стабільні елементи політичного досвіду; характеризує політичну свідомість і політичну поведінку більшості населення.

Ще однією проблемою у формуванні політичної свідомості громадян є існування фрагментарного типу культури. Це пов'язано з наявністю в суспільстві полярних політичних субкультур і їх суттєвою розбіжністю (Західна Україна, Східна Україна, Автономна Республіка Крим). Зазначене спричиняє нестабільність у суспільстві, неповагу до загальнолюдських, загальнонаціональних цінностей, інтересів й ідеалів, намагання вивищити над ними регіональні, групові, партійні, що стримує прогресивні зрушення в суспільстві.

Таким чином, процес політичної соціалізації характеризується протистоянням двох основних тенденцій: з одного боку, посиленням суспільної потреби в розвитку політичної свідомості особи, а з іншого – відчуженням людини від державного життя та прийняття політичних рішень. Ці тенденції спостерігаються, зазвичай, на перехідних етапах розвитку суспільства. Підвищення рівня політичної активності громадян сприятиме ефективному здійсненню державної влади в країні, реалізації пріоритетних напрямів протидії злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Левенець Ю. Я. Проблеми української політики : [аналіт. доп.] / Ю. Я. Левенець, В. А. Войналович ; Ін-т політ. та етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2010. – 410 с.
3. Кучма Л. Політична активність крізь призму політичного маніпулювання та політичного відчуження / Л. Кучма // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2007. – Вип. 19. – С. 108–112.
4. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Т. 1 / уклад. : В. Ярмоленко, О. Сліпущко. – К., 2001.
5. Політологія : підруч. / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенко. – [2-ге вид.]. – К. : Академія, 2001.
6. Социология : курс лекций / А. А. Радугин, К. А. Радугин. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Центр, 1999. – 160 с.
7. Почепцов Г. Г. Информационные войны / Почепцов Г. Г. – К. : Ваклер, 2000.
8. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии / Ольшанский Д. В. – Екатеринбург : Деловая кн., 2001. – 477 с.
9. Ирхин Ю. В. Политология : [учеб.] / Ирхин Ю. В., Зотов В. Д., Зотова Л. В. – М. : Юрист, 2002. – 511 с.
10. Юрій М. Ф. Політологія : [навч. посіб.] / Юрій М. Ф. – К. : Дакор, КНТ, 2006. – 416 с.
11. Политическая психология : [учеб. пособие] / под общ. ред. А. А. Деркача, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева. – М. : Академ. проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2001. – 846 с.
12. Шляхтун П. П. Політологія (теорія і історія політичної науки) : [підруч.] / Шляхтун П. П. – К. : Либідь, 2002.
13. Громадяни у пошуках інформації: українські реалії / за ред. І. Підлуської. – К. : Агентство “Україна”, 2005. – 178 с.
14. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – [4-е изд., расш.]. – М. : АСТ, Прайм-Еврознак, 2009. – 816 с.
15. Гаєвський Б. А. Сучасна українська політологія / Гаєвський Б. А. – К., 1999.
16. Брегеда А. Ю. Основы политологии / Брегеда А. Ю. – К., 1997.
17. Абульханова-Славская К. Деятельность и психология личности / Абульханова-Славская К. – М., 1980.